

УДК 261.6
DOI: 10.17721/sophia.2022.19.5

К. В. Козар, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6338-9365
e-mail: kozar.katerina@gmail.com

КОНЦЕПТ РОЛІ ЧЕРНЕЦТВА В СУЧАСНОМУ СВІТІ ЗА ЙОГО ВСЕСВЯТІСТЮ ПАТРІАРХОМ ВАРФОЛОМІЄМ I

Розглянуто роль чернецтва в сучасному світі згідно з ученням Вселенського Патріарха Варфоломія I. Особливу увагу приділено актуальним соціальним проблемам сьогодення, їхньому взаємозв'язку із чернечою традицією. Стверджується, що місія чернецтва стає не лише духовною, але й соціальною, моральною та екологічною. Також розглянуто окремі аспекти соціального вчення Православної церкви, що стосуються гендерних питань і можливості жіночого священства. Для Вселенського Патріарха висвітлення апофатичної антропології та богослов'я є необхідним, щоб показати цілісність світоглядної єдності православної традиції у питаннях людської гідності, що встановлюється у християнстві та має реалізуватися в сучасності через чернецтво. Звернуто увагу на те, що священний вимір світу тісно і глибоко пов'язаний з аскетичним виміром, де аскетизм – це усвідомлення і визнання того, що людство залежить не лише від Бога, але й від світу, як і будь-яка інша істота. Відповідно, православне чернече життя це не втеча від суспільства, а особливий спосіб самодостатнього суспільного життя й поведінки, що ґрунтується на розумному споживанні, а не зловживанні матеріальними та природними благами.

Ключові слова: Патріарх Варфоломій I, чернецтво, соціальне вчення, жіноче чернецтво, духовність, екологія.

Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I у книзі "Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі" визначає чернецтво як "виклик і заклик", як "покликання любові". Водночас зазначає, що у вимірі повсякденності існує певне "ексклюзивське чи ізоляційське розуміння чернецтва" [1, с. 136] як життя згідно з Євангелієм. Він стверджує, що чернецтво не має зводитися у своєму розумінні до інтроверсії або егоцентричного усамітнення та "у православній духовності не має чіткого розриву між монахами та не монахами" [1, с. 136].

Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I визнає, що з погляду православної церкви людина покликана боротися за перетворення навколишнього світу через любов, незважаючи на те, чи вона сімейна, чи безшлюбна. Проте уточнює, що шлюб не має ідеалізуватися, а чернецтво – перетворюватися на ідола, адже Церква розглядає ці явища як різні способи "навчатися жити та любити", наділені спільним характером "містичного таїнства" [1, с. 151]. Це таїнство, за твердженням Його Всесвятості Патріарха Варфоломія I, сформульовано у прагненні примирити індивіда із суспільством, навчити його контролювати тілесні бажання, підготуватися до преображення тіла у прийдешньому Царстві. У цьому самому контексті зазначається, що чернече життя постає як певний прообраз Царства Божого, як і християнська сім'я, проте у своїй особливій формі – самозреchenні людини у спільноті.

Схожі міркування є й у матеріалі "За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної церкви". "... І хоча ченці не пов'язані таїнствено і духовно з однією людиною, як чоловік і жінка у шлюбі, вони, однак, відчують і виявляють високу ступінь особистої любові, спрямованої до інших і до Бога" [2]. Отже, їхня місія – дієва, направлена не на задоволення власного бажання бути в ізоляції, а для спрямування своєї любові до Бога і до людства. "Чернець і монахиня, представники всіх вірних християн, а також усього світу, є образом духу аскетизму, або самообмеження, і світла, що освітлює і захищає світ перед будь-якою формою духовної темряви" [5, с. 200].

Для нас такий концепт набуває особливого значення, адже він споконвічну духовну роль чернецтва не лише розширює, але й поглиблює. Для Його Всесвятості Патріарха ця роль в сучасності "стає соціальною, моральною й навіть екологічною" [1, с. 152], адже "чер-

нецтво прагне змінити світ мовчанням і смиренням, а не владою та примусом. Воно змінює світ ізсередини, внутрішньо, а не зовні, поверхнево" [1, с. 153]. Водночас характерною особливістю є те, що ставлення суспільства, зокрема західного, до аскетизму є дещо упередженим, радше негативним, ніж позитивним. Вселенський Патріарх пояснює це тим, що протягом століть у лоні Церкви та поза її межами, аскетизм пов'язувався та розвивався з різко негативним ставленням до всього мирського, зовнішнього; великою кількістю обмежень і заперечень, заснованих на дуалістичних уявленнях. Фактично, це призвело до дещо викривленого бачення православної духовності, сутність якої розкривається через аскетизм. Такими міркуваннями Варфоломій I намагається ствердити думку про те, що сакральний вимір світу тісно і глибоко пов'язаний з аскетичним виміром, де аскетизм – це усвідомлення і визнання того, що людство залежить не лише від Бога, але й від світу, як і будь-яка інша істота на Землі.

У такий спосіб він доводить, що в чернецтві через аскетизм утверджуються і маніфестуються такі християнські чесноти, що перетворюють людей на богоподібних більше, ніж будь-що інше. Ідеться про послух, що оберігає від індивідуалізму й ізоляціонізму; про смирення, що захищає від фанатизму й екстремізму, і також про свободу – як духовну мету, до якої покликане все людство. Сюди ж додається ще один важливий духовний елемент – стриманість. У контексті екологічної місії чернецтва йдеться про стриманість від надмірного використання матеріальних і природних благ. Ба більше, стриманість є актом смирення та самовладання, виявом довіри до Бога. Виникає цей акт любові в чернецтві в такий спосіб: людина добровільно позбавляє себе належної їй частини для того, щоб поділитися з тими, хто цього потребує. Цей аскетичний дух стає для соціуму прикладом того, як можна задовольнитися необхідним, не вдаючись до надмірностей та експлуатації природи. І саме такий спосіб життя в сучасних реаліях стає не вибором, а необхідністю.

За словами Його Всесвятості Патріарха Варфоломія I: "Коли ми стримуємо власне бажання споживати, ми гарантуємо існування цінних речей для тих, хто прийде після нас, і збалансоване функціонування екосистеми" [5, с. 113]. До того ж він переконаний, що як окремі дії десятків тисяч членів суспільства спричиняють велике

збруднення, так і добровільне утримання православного ченця приносить велику користь усім. Його Всесвятість Патріарх називає це уроком оброблення та збереження землі, що стає необхідним для сучасної культури надмірного споживання.

Наступний аспект: у християнстві, а особливо в чернецтві, утверджується "практична солідарність" [1, с. 28]. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I визначає, що особистість або є соціальною, або ж її немає зовсім, отже, "щоб бути собою, я потребую тебе" [1, с. 28]. Підтверджуються такі міркування давнім чернечим висловом "брат мій – життя моє", що можна пояснити й іншими словами – "кожна людина – наш ближній" [1, с. 29]. Отже, це все можна узагальнити: "... солідарність людського роду, адже люди, створені за образом триєдиного Бога, залежать один від одного і потребують один одного. Людина – не острів" [1, с. 28].

Актуалізують ці слова через звернення уваги Його Всесвятості Патріарха до факту існування жіночого чернецтва та статусу жінки у християнстві. Він зауважує про те, що "православна церква ніколи не шукала розбіжностей між аскетичним життям чоловіків і жінок" [1, с. 142]. Можна стверджувати, що чернецтво ніколи не було прерогативою тільки чоловіків, ба більше – жіноча безшлюбність як така історично виникла раніше за чоловічу. І "хоча Церква визнає, що чоловіки й жінки мають певний життєвий досвід і втілюють людську природу дещо по-різному, усе ж вона має відкрити будь-які припущення про те, що одна зі статей перевершує іншу в духовній гідності. Як зазначив св. Василій Великий про чоловіків і жінок, "рівночасна їхня природа, рівні їхні чесноти, рівні нагороди, однакова й відплата" [2]. У цьому контексті він також наводить бачення Григорія Богослова, "що єдиний творець чоловіка та жінки, обидвоє – з одного пороку, обидвоє – за єдиним образом; для обох закон єдиний, смерть – одна, воскресіння – одне" [1, с. 142], однак водночас він підкреслює, що чоловіки були творцями законів, спрямованих проти жінок.

Проблему гендерної нерівності частково розглянуто в "За життя віри": "Церква також має залишатися уважною до спонукань щодо служіння жінок, особливо в наш час, коли чимало важливих посад у церковному житті – богословів, викладачів семінарії, каноністів, читців, регентів та інших фахівців, що працюють на благо спільноти вірян, – усе частіше обіймають саме вони. І Церква має далі думати про те, як саме жінки можуть найкраще брати участь у розбудові Тіла Христового, не відкидаючи відновлення в наш час чину дияконис" [2].

Важливо наголосити, що подібні настрої щодо відновлення чину дияконис висловлював і Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I. Ці думки він просував ще в 1990-х рр. Наприклад, у його "Зверненні до Міжправославної конференції для жінок (Фанар, Стамбул, 12 травня 1997 р.)" бачимо такі припущення. По-перше, він стверджує, що служіння жінок-дияконіс є шанованим елементом православної традиції, і звертається до того, що прослідковується дедалі сильніше прагнення серед православних вірян відновити пастирські переваги такого служіння. На думку Патріарха, сучасні жінки можуть насправді бути покликани до дияконського служіння. Звісно, ці слова є неабияким свідченням того, що Вселенський Патріарх Варфоломій I не стоїть осторонь проблем феміністичного спрямування. Навіть більше, він – ініціатор створення відкритого діалогу щодо розв'язання питань відновлення чину дияконис. Зі свого боку, синод Церкви Греції 2004 р. проголосував дозволити єпископам на власний розсуд висвячувати жінок у

чин дияконис в ізолюваних чернечих громадах, де немає священників чоловіків. Однак немає підтвердження того, що ця постанова була або є фактично виконаною.

Отже, проблеми феміністичного спрямування у православній традиції актуалізуються, однак якщо й вирішуються, то лише частково, більш теоретично, ніж практично. Однак вирішальний момент полягає в тому, що і монахи, і монахині мають спрямовувати свій погляд на те, що їх об'єднує, а не роз'єднує. Адже "на цій планеті, створеній Богом для всіх нас, знайдеться місце для всіх" [1, с. 28].

Фактично, це утвердження цінності особистості, де останню визначено як онтологічну категорію буття. Свої думки він обґрунтовує рядками з Біблії, що "нас створено за образом Бога", водночас розширюючи саме розуміння особистості поясненням: "Бога, який є не лише єдиним, а й триєдиним, не лише одиницею, а також єдністю чи спільністю трьох осіб. Як Бог-Трійця є тайною взаємної любові, так і нас, людей, створено для взаємної любові..." [1, с. 27]. Навіть більше, у чернецтві, де має реалізуватися практична солідарність: "чернецьке життя є справжнім твердженням того, що через хрещення в Христі "немає ні юдея ані грека, нема невільника ні вільного, немає ні чоловіка, ані жінки, бо всі ви одно Христі Ісусі" (Гал. 3:28) [1, с. 142]. Отже, ніхто не може бути вилученим, не може бути жодних дискримінацій.

Ми вбачаємо, що для Його Всесвятості Патріарха Варфоломія I висвітлення цієї апофатичної антропології та богослов'я є необхідним, щоб показати цілісність світоглядної єдності православної традиції в питаннях людської гідності, що встановлюється у християнстві та має реалізуватися в сучасності. Саме в цьому полягає особлива роль, місія чернецтва в сучасності, яку можна охарактеризувати так: "Проповідуючи та практикуючи "єдність віри" поміж собою, він виражається також у єдності душі та тіла в молитві, монахи прагнуть зробити свій внесок у примирення всього світу у Христі, щоб у Ньому "об'єднати все ... небесне і земне" (Еф. 1:10) [1, с. 151]. Адже, як стверджує Патріарх Варфоломій I, наша сучасність – це не лише час тривоги, але й доба діалогу, а "їхня молитва серця підтримує життя всього світу й підживлює надію на примирення цього світу, ураженого поділами та безладдям" [1, с. 152].

Отже, Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I визначає, що найважливіша роль чернецтва в сучасному світі – "це його пророка присутність у віці сум'яття та невігластва" і додає, що, "очищаючи власні душі, монахи прагнуть очистити душу кожної людини, очистити душу світу" [1, с. 152]. Православне чернече життя – це не втеча від суспільства та світу, а спосіб самодостатнього суспільного життя і поведінки, що ґрунтується на розумному споживанні, а не зловживанні матеріальними та природними ресурсами. І хоч такий аскетичний спосіб життя можна сприймати як дещо пасивний, однак насправді "їхні молитви мають полегшувати тягарі тих, хто живе в миру, їхнє життя має служити моральним компасом для всіх членів суспільства, покликаних зберігати рівновагу між тим, що є в дійсності, та тим, що має бути" [1, с. 155].

Список використаних джерел

1. Вселенський Патріарх Варфоломій. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі / пер. з англ. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. 360 с.
2. Соціальна доктрина Православної Церкви "За життя світу". URL : https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoj-cerkvi_n103522
3. Чорноморець Ю. Християнський консерватизм Патріарха Варфоломея і фундаменталізм Патріарха Кирила: суттєві про-

творечия и угрозы для будущего. *Р/СУ*. URL : https://risu.ua/ru/hristianskiy-konservativizm-patriarha-varfolomeya-i-fundamentalizm-patriarha-kirilla-sushchestvennye-protivorechiya-i-ugrozy-dlya-budushchego_n44224

4. In the World. Yet Not of the World: Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York : Fordham University Press, 2010. 335 p.

5. On earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York : Fordham University Press, 2012. 388 p.

6. The Ecumenical Patriarch: Biography Of His All Holiness Patriarch Bartholomew. URL : <https://www.goarch.org/ecumenical-patriarch>

7. The Role of Religion in a Changing Europe. Speech of His All Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew at the London School of Economics (Lse) for the London Hellenic Society "The Role of Religion in a Changing Europe" (3 November 2005). URL : https://www.apostolicpilgrimage.org/religious-freedom/-/asset_publisher/1W7q1ncaf4pX/content/the-role-of-religion-in-a-changing-europe/32008?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.apostolicpilgrimage.org%2Freligious-freedom%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_1W7q1ncaf4pX%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_count%3D1

References

1. Vselenskij Patriarh Varfolomij. Vich-na-vich iz Tajnoyu. Pravoslavne hristijanstvo u suchasnomu sviti. Per. z angl. K.: DUH I LITERA, 2011. 360 s.

2. Socialna doktrina Pravoslavnoj Cerkvi "Za zhittya svitu". URL : https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoj-cerkvi_n103522

3. Chornomorec Yu. Hristianskij konservativizm Patriarha Varfolomeya i fundamentalizm Patriarha Kirilla: sushestvennye protivorechiya i ugrozy dlya budushchego [Elektronnij resurs] Yu. Chornomorec. *R/SU*. URL : https://risu.ua/ru/hristianskiy-konservativizm-patriarha-varfolomeya-i-fundamentalizm-patriarha-kirilla-sushchestvennye-protivorechiya-i-ugrozy-dlya-budushchego_n44224

4. In the World. Yet Not of the World: Social and Global Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York : Fordham University Press, 2010. 335 p.

5. On earth as in Heaven: Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York: Fordham University Press, 2012. 388 p.

6. The Ecumenical Patriarch: Biography Of His All Holiness Patriarch Bartholomew. URL : <https://www.goarch.org/ecumenical-patriarch>

7. The Role of Religion in a Changing Europe. Speech of His All Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew at the London School of Economics (Lse) for the London Hellenic Society "The Role of Religion in a Changing Europe" (3 November 2005). URL : https://www.apostolicpilgrimage.org/religious-freedom/-/asset_publisher/1W7q1ncaf4pX/content/the-role-of-religion-in-a-changing-europe/32008?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.apostolicpilgrimage.org%2Freligious-freedom%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_1W7q1ncaf4pX%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_count%3D1

Надійшла до редколегії 21.10.21

Е. В. Козар, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КОНЦЕПТ РОЛИ МОНАШЕСТВА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ ЗА ЕГО ВСЕСВЯТОСТЬЮ ПАТРИАРХОМ ВАРФОЛОМЕЕМ I

Рассмотрено роль монашества в современном мире согласно учению Вселенского Патриарха Варфоломея I. Особое внимание обращено на актуальные социальные проблемы современности, их взаимосвязь с монашеской традицией. Утверждается, что миссия монашества становится не только духовной, но и социальной, нравственной и экологической. Также рассмотрены отдельные аспекты социального учения Православной церкви, касающиеся гендерных вопросов и возможностей женского священства. Для Вселенского Патриарха осеяние апофатической антропологии и богословия необходимо, чтобы показать целостность мировоззренческого единства православной традиции в вопросах человеческого достоинства, устанавливаемого в христианстве и реализуемого в современности через монашество. Обращено внимание на то, что священное измерение мира тесно и глубоко связано с аскетическим измерением, где аскетизм – это осознание и признание того, что человечество зависит не только от Бога, но и от мира, как и любое другое существо. Соответственно, православная монашеская жизнь – это не бегство от общества, а особый способ самодостаточной общественной жизни и поведения, основанный на разумном потреблении, а не злоупотреблении материальными и естественными благами.

Ключевые слова: Патриарх Варфоломей, монашество, социальное учение, женское монашество, духовность, экология.

Kateryna Kozar, PhD Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CONCEPT OF THE ROLE OF MONASTICISM IN THE MODERN WORLD BY ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW I

The article examines the role of monasticism in the modern world according to the teachings of Ecumenical Patriarch Bartholomew I. Particular attention is paid to current social problems of today, their relationship with the monastic tradition. The article states that the mission of monasticism becomes not only spiritual, but also social, moral and ecological. Some aspects of the Orthodox Church's social doctrine concerning gender issues and the possibilities of the female priesthood are also considered. For the Ecumenical Patriarch, the coverage of apophatic anthropology and theology is necessary to show the integrity of the ideological unity of the Orthodox tradition in matters of human dignity, which is established in Christianity and must be realized in modern times through monasticism. Attention is drawn to the fact that the sacred dimension of the world is closely and deeply connected with the ascetic dimension, where asceticism is the realization and recognition that humanity depends not only on God but also on the world, like any other being. Accordingly, the Orthodox monastic life is not an escape from society, but a special way of self-sufficient social life and behavior based on reasonable consumption, rather than the abuse of material and natural goods.

Keywords: Patriarch Bartholomew I, monasticism, social doctrine, female monasticism, spirituality, ecology.